

Tóth Lajos

PHILIP H. COOMBS: AZ OKTATÁS VILÁGMÉRETŰ VÁLSÁGA

Filip H. Coombs: Svetaka kriza obrazovanja, Štamparsko-izdavačko preduzeće „Glas”, Beograd, 225 oldal. La crise mondiale de l'éducation par Philip H. Coombs, Presses universitaires de France, Paris 1968. Fordította: Dragoljub Rakić.

Tartalma: Predgovor. — Uvod. — Prvo poglavlje: Opšti pregled. — Drugo poglavlje: Ulazni prilivi (inputi) jednog školskog sistema. Tendencije i perspektive; A) Učenici posmatrani kao „ulazni elementi” (inputi); B) Nastavnici: kvalitativni i finansijski problem; C) Finansijska sredstva — Kupovna moć školstva. — Treće poglavlje: Izlazni odlivi (autputi) jednog školskog sistema. Adekvatnost potrebama; A) Završeni proizvodi i nezavršeni proizvodi; B) Adekvatnost potrebama u radnoj snazi; C) Zapošljavanje i nezaposlenost; D) Stavovi prema društvenoj evoluciji. — Četvrto poglavlje: Kako funkcioniše jedan školski sistem; A) Ciljevi i prioriteti: „putna karta” sistema; B) Kvalitet i sadržaj; glavni cilj sistema; C) Tehnologija, istraživanje i inovacija: sredstva za rešavanje problema; D) Upravljanje: kako funkcioniše jedan školski sistem; E) Troškovi i učinak: uska grla. — Peto poglavlje: Vanškolsko obrazovanje: dostići, održati se, napredovati; A) U razvijenim zemljama; B) U zemljama u razvoju. — Šesto poglavlje: Međunarodna saradnja. Ključ za rešavanje krize; A) Svetsko „zajedničko tržište” obrazovanja i njegove karakteristike; B) Spoljna pomoć i kriza; C) Specijalni zadaci za univerzitet. — Sedmo poglavlje: Sugestije za strategiju; A) Priroda strategije; B) Režime dela; C) Sugestije za pozitivnu strategiju. — Zaključak. — Šta misle o krizi eminentni pedagozi. — Sažeti izveštaj predsednika konferencije. — Prilozi.

Ez a könyv voltaképpen az 1967-ben Williamsburgban (az Egyesült Államokban) megtartott nemzetközi konferencia fő beszámolóját tartalmazza. Ennek a nagyon időszzerű, sőt égető kérdésnek a sokoldalú megvilágítását a szerző az oktatási rendszerek összehasonlító módszerrel történő elemzése által végzi. A szerző az oktatási rendszer fogalmát széles értelemben, beleértve abba a különböző iskolán kívüli intézményeket is. A sok adattal (tényállással) alátámasztott, meggyőző érvelései, a különböző tényezők és mozzanatok közötti kapcsolatok, összefüggések élesszemű meglátása és elmélyült elemzése, valamint a minél nagyobb tárgyilagoságra való törekvése lehetővé teszi, hogy nemcsak a közoktatás kérdéseivel foglalkozó szakemberek, hanem e kérdések iránt szükegyesen érdeklődő pedagógusok, társadalmi-politikai munkások (sőt a képzettebb szülők is) világos, átfogó képet nyerjenek az oktatás helyzetéről, égető problémáiról, a vitán felül álló válság okairól, jellegéről a világ különböző részeiben és ez által saját közoktatásügyünk helyzetét és problémáit is reálisabban fogják fel.

Az oktatás világválsága az általános társadalmi és gazdasági fejlődés függvénye. Az általános fejlődés művelt, képzett embert igényel, tehát minél magasabb fokú műveltséget szerez valaki, annál nagyobb lehetőségeket biztosít magának a társadalmi érvényesülésre. Feltéve, persze, ha a szakmája iránt megfelelő kereslet nyilvánul meg. A tanulás iránti érdeklődés tehát rohamosan megnőtt, viszont az oktatásra fordított eszközök a legtöbb országban megközelítően sem képesek ezt az igényt kielégíteni. Ebben a tekintetben, természetesen, az egyes országok között igen eltérő különbségek vannak, ezért a válság jellege és intenzitása is országoként különböző. Éppen ezért a szerző gyakran végez összehasonlításokat a fejlett és a fejlődőben levő (jelenleg még gyakran igen elmaradott) országok között.

Az első fejezetben „általános értékelés” cím alatt rámutat az 1950-től megindult, soha nem tapasztalt, nagyarányú expanzió következményeire, és ugyanott (mint egy ellentmondást) kihangsúlyozza, hogy az UNESCO államaiban (elsősorban a népességyarapodásban élen járó fejlődő országokban) az írástudatlanok száma 460 millióra nőtt. Bírálólag

szól az egyes társadalmi erők, szervek és iskolarendszerek inerciájáról, amely gátolja, hogy az oktatás a haladás meggyorsításának hatékonyabb tényezőjévé váljék, és megállapítja: „Az iskola, amely mindenkit továbbképzésre ösztönöz, saját magával szemben (hogy önmagát hatékonyabban tőkéltesítse) nem mindig alkalmazza a kellő önbírálatot”. Ez jórészt a kutatások, tudományos elemzések hiányát tükrözi. A következő fejezetekben erre a kérdésre keresi a választ: Mit kap az iskola a társadalomtól, és mit nyújt neki?

A második fejezetben az „iskolarendszer bemeneteinek” sorában elsősorban a *tanuló problémáival* foglalkozik. Számadatokkal illusztrálja, hogy az előző generációhoz viszonyítva a rendszeres oktatásban részesülő tanulók száma megkétszereződött. Ez a növekedés a fejlett országokban még nagyobb arányú. Az Egyesült Államokban 1950-től a középfokú iskolákba járó tanulók százalékaránya 12-ről 90-re, felső fokon viszont 4-ről 44-re emelkedett. A Szovjetunióban az októberi forradalom óta háromszorosára nőtt az elemi és középipiskolás tanulók száma, a főiskolások (egyetemisták) száma viszont 21-szer nagyobb.

Ugyanakkor a fejlődő országokban elsősorban az elemi oktatással felölt tanulók száma növekedett ugrásszerűen.

A továbbtanulást gátló, különböző (egyes tőkés országokban érvényben levő) szelektációs rendszerek (gyakorlatok) elavultságára és áldemokratikus voltára a szerző szintén ebben a fejezetben mutat rá.

A *pedagógus* szerinte a válság „szívében” van. Ezzel kapcsolatban a mennyiség és minőség kérdése igen éles formában jelentkezik. Világszerte sok a végzettség nélküli és gyenge minőségű pedagógus. Ez jórészt a pedagógusok társadalmi és anyagi helyzetére vezethető vissza. Egyes latin-amerikai országokban, Indiában stb. az infláció különösen nehéz anyagi helyzetbe sodorja őket; helyzetük évről-évre rosszabbodik. Általában ez a pálya nem eléggé vonzó. Sokan, akik ezt választják élethivatásul, később elhagyják. Az e téren érvényben levő díjazási rendszer is elavult, nem eléggé serkentő. Mindennek a következményeképpen a pedagógusok minősége világméretben csökkenő tendenciát mutat.

A pénzeszközök, az anyagi ráfordítások általában nem kielégítőek. Coombs keserűen állapítja meg, hogy a tanulónkénti anyagi kiadások fokozatosan növekednek, az iskola produktivitása viszont csökkenőben van. Ez szorosan összefügg a minőség hiányával. A befektetések gyakran nem gazdaságosak, az iskolán ésszerűtlenül takarékoskodnak: nem biztosítják a korszerűsítést, a minőségi fejlesztés alapfeltételeit. Biztató, hogy egyes országokban 1955. és 1965. között a közoktatásra fordított eszközök megkétszereződtek, és hogy vannak olyan államok, amelyekben a tanügy ma már a társadalom központi kérdései között szerepel. Ugyanakkor a fejlődő országokban a szükséges anyagi alap biztosítása szempontjából a kilátások gyengék. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy az elmaradtak a fejlettekhez viszonyítva még jobban lemaradnak.

A harmadik fejezetben az *iskolarendszer „kimeneteit”, eredményességét taglalva*, felteszi a kérdést: *mennyiben felel meg a társadalmi szükségleteknek és az egyéni érdekeknek*. A „befejezett termékek”, a végzett tanulók száma növekvőben van. Ugyanakkor a fejletlen országokban már az elemi iskolában mind nagyobb a tanulók elszóródása, a „befejezetlen termékek” száma.

Nagyon fontos kérdés az is: mit visz a tanuló magával az iskolából, és hogyan tudja tudását, képességeit érvényesíteni. Továbbá: mire (milyen szakemberekre) van szüksége a gazdaságnak, a társadalomnak. Ebből a szempontból világszerte nagy eltérések vannak, sok helyen érezhető a tervezés (illetve a tervszerűség) hiánya. Pl. Latin-Amerikában sok orvos nem a szakmájában dolgozik, Chilében pl. 3 orvos jut egy ápolónőre; egyes országokban sok humán tudományos végzettségű szakember nem tud elhelyezkedni. Mindez azt bizonyítja, hogy egy iskolarendszert nehéz a társadalmi fejlődés követelményeire, igényeire igazítani. A megfelelő pályaválasztási tanácsadó szolgálatok, valamint a közoktatás és a gazdaság szorosabb együttműködése, természetesen, nagy mértékben biztosíthatná a szükséges összhangot.

A negyedik fejezetben a szerző az *iskolarendszer működésével, funkcionálásával kapcsolatos kérdéseket taglalja*. A kitűzött célok és a megvalósítandó feladatok sorrendje az iskola-rendszer „menetjegye”. A gyorsírányú fejlődés gyakran megnehezíti a célok és feladatok meghatározását, illetve szükségessé teszi a szervezetnek (a rendszernek) a változó körülményekhez való szüntelen alkalmazkodását.

„A minőség és a tartalom a rendszer fő célja. Helyes az a megállapítás, hogy manapság a tanulók (a múltéhoz viszonyítva) többet tanulnak, de az oktatás tartalma nem mindig felel meg a „külvilág” (a társadalom) követelményeinek, és az oktatás nem eléggé idomul a tanulók egyéni adottságához. A különböző iskolareformok (különösen azok, amelyek a külföldet utánozzák) gyakran éppen ebből a szempontból nem megfelelő irányzatúak.

E kérdés megoldásának módját a szerző az oktatás technológiájának fejlesztésében, a célszerű újítások bevezetésében, megvalósításában és a kutatómunka megszervezésében látja. A régi szervezési formákat és módszereket újakkal, korszerűbbekkel kell felváltani. Már a pedagógusképző intézményekben megfelelő légkört kell kialakítani az újítások befogadására; korszerű nézetekre és hozzáállásra van szükség, hogy aztán az anyagi befektetések hatékonyak legyenek: hozzájáruljanak a „termelékenység” érezhető fokozásához.

A pedagógiai kutatómunkát is az ilyen törekvések szolgálatába kell állítani (hány doktori disszertációnak nincs úgyszólván semmilyen pozitív hatása az elmélet és a gyakorlat fejlesztésére).

Az iskolarendszer irányításával, igazgatásával kapcsolatban is komoly hiányosságokra mutat rá a szerző és megállapítja annak elavultságát és nem kielégítő hatékonyságát. Az igazgatás és vezetés szervei gyakran nem állnak hivatásuk magaslatán, nem rendelkeznek megfelelő információs forrásokkal és eszközökkel; elemzési és kiértékelési módszereik (és koncepciójuk) elavult. Ezen a téren is, tehát, komoly újításokra, korszerű vezetési koncepció kimunkálására van szükség. Ez a követelmény egyaránt érvényes a közoktatási rendszerre és az egyes nevelő intézetekre. Természetesen ehhez megfelelő szakemberekre, vezetőkre is szükség van.

A kiadások és az eredményesség összhangba hozatalára, a nagyobb hatékonyság elérésére egy *átfogó stratégia* kimunkálására van szükség, amely (a szerző szerint) a következő elveken alapszik:

- individualizáció (az egyéni különbségek figyelembevétele);
- önképzés, önművelés (az erre való előkészítés);
- a szükséges eszközök biztosítása — a technológia fejlesztése;
- a pedagógusok közötti munkamegosztás megvalósítása és a gazdaságosság és ésszerűsítés elvének érvényesítése minden téren.

Nagyon célszerűnek és fontosnak tartja, továbbá, az egésznapos foglalkozás bevezetését, valamint a korszerű igazgatási, vezetési módszerek alkalmazását.

Az ötödik fejezet a különböző formákban és eltérő feltételek között megvalósuló (és megvalósítandó) *iskolán kívüli oktatásról* szól. A permanens oktatás igen időszerű témakörének megvilágításánál a pedagógusok rendszeres továbbképzése nagyon fontos kérdés-ként szerepel.

A hatodik fejezetben Coombs a *nemzetközi együttműködésben* a válság megoldásának kulcsát véli felfedezni. Az egyes nemzeti rendszerek a világrendszer szerves, integrált részeivé váltak. A kölcsönös függőség, a kölcsönhatás, a kultúrjavak és a tapasztalatok kialakult cseréje mind hatékonyabban járul hozzá az általános fejlődés meggyorsításához, és mindinkább kizárja annak lehetőségét, hogy az egyes rendszerek „saját korlátoltságuk áldozataivá váljanak”. A fejlődőben levő országoknak, kétségtelenül, nagy segítségre van szükségük, azonban igen fontos, hogy ez a segítség (különösen a tudományos és szaksegítség) az ő különleges talajukhoz, feltételeikhez idomuljon.

Külön kitér az *egyetemek szerepére*, helyzetére, és megállapítja, hogy a felsőoktatás intézményei általában nehezen idomulnak az új, korszerű követelményekhez, és ezért gyakran nem képesek a tőlük jogosan elvárt, vezető, útmutató és mozgósító szerep betöltésére. Bezárkózottságuk, rég túlhaladott hagyományokon nyugvó felépítésük és működési rendszerük gátolja, hogy a tudomány fejlesztésének és a társadalmi haladás meggyorsításának valóban fontos tényezőjévé váljanak.

Végül javasolja egy nemzetközi szerv létesítését, amely az oktatás terén megvalósítandó szélesebb körű együttműködést szorgalmazná.

A hetedik fejezetben, miután a válság öt alapvető tényezőjét felsorolja, konkrét *sugallatokat ad „egy pozitív stratégia kialakítására”*:

- megvalósítani a különböző elemek egyensúlyát és mozgásának összhangját;
- az iskolarendszerek minden területén, az oktatás minden fokozatán a tervszerű újításokat előtérbe kell helyezni, kialakítani az oktatás új „életstílusát”, amely lehetővé teszi a korszerű munkamódszerek alkalmazását. Ehhez biztosítani a megfelelő feltételeket;
- korszerűsíteni a tanügy (és az iskolák) igazgatását, vezetését, megvalósítani a hosszútávú tervezést;
- biztosítani a korszerű pedagógust, modernizálni a pedagógusképzés egész rendszerét;
- korszerűsíteni a tanulás folyamatát (ehhez megfelelő felszerelést biztosítani);
- a szükséges (nagyobb) anyagi eszközök előteremtése;
- nagyobb figyelmet szentelni az iskolán kívüli oktatásnak, különösen a felnőtteképzésnek; végül

— szoros nemzetközi együttműködést létrehozni, amely lehetőséget nyújt, hogy közös (vagy hasonló) problémáinkra közös erővel keressük a megoldást.

Vukašin Mićunović e könyv előszavában rámutatott ennek a műnek az időszerűségére és diagnosztikus jellegére, amellyel „a mi figyelmünket is közoktatásunk fájó pontjaira irányítja”.

Valóban, Coombs, Az Oktatás Tervezése Nemzetközi Intézetének igazgatója beszámolójának szinte minden fejezetével (sőt sorával) oktatásunk megannyi égető kérdését eleveníti fel bennünk, hozzájárulva, hogy azokat még világosabban, dialektikusabban és tárgyilagosabban szemléljük.

Mi is lényegében a fejlődő országok soraiba tartozunk, a mi fejlődésünkre is (az oktatás minden fokozatán) jellemző a nagyarányú expanzió és a minőség lemaradása. A tanulók elszóródása (különösen felső fokon) nálunk is gyakran aggasztó méreteket ölt. Az eszközök hiányára mi is sokszor jogosan mutatunk rá, de ugyanakkor a rendelkezésre álló eszközök felhasználása nem mindig gazdaságos. Közoktatásunkra is jellemző a tervezés elavultsága. A decentralizáció és öngazgatás viszonyai között kialakult igazgatási és vezetési szervek munkájában nincs kellő koordináció; nem fejlődtek ki az eredményesség felmérésének és a helyzet (problémák) elemzésének, kiértékelésének korszerű módszerei. A kutatómunka terén szintén lemaradtunk. A mi egyetemeink sem képesek a nekik szánt irányító, útmutató szerepnek megfelelni. Pedagógusképzésünk szintén jórészt elavult, és pedagógusaink társadalmi és anyagi helyzete nem kielégítő, ami lényegében egész közoktatásunk társadalmi és anyagi helyzetét is híven tükrözi.

Szóval itt is rengeteg a megoldatlan kérdés, sok a tennivaló. Ehhez megfelelő stratégia kialakítására van szükség. Ezen a téren, ha nem is mindenben, de főbb vonalakban feltétlenül elfogadhatjuk Coombs sugallatait azzal, hogy azokat saját feltételeinkhez idomítjuk, és szükség szerint kiegészítjük. A végkövetkeztetés az, hogy *nekünk is egy átfogó stratégiát kell kialakítanunk* a legjobb szakemberek, alkotó elmék bevonásával. Az idő nagyon sürget bennünket, az egyhelyben topogás, a várakozó álláspont fejlődésünk nagy kerékkötőjévé vált. Ha viszont az oktatás fejlődése nem kielégítő, ha az oktatás nem képes eleget tenni a korszerű követelményeknek, az az általános társadalmi fejlődést is lelassítja, és mind érezhetőbben gátolja.

Végző ideje tehát, hogy oktatásunk válságát, mint korunk égető kérdését, a maga összetettségében fogjuk fel, és az összes társadalmi erők mozgósításával, beleértve a korszerű pedagógiai szemlélet érvényesítését is, igyekezzünk lépésről lépésre haladva megoldani.